

A vizahalászat egykor királyi regálénak számított, és látványos eseményt jelentett. A XVI. században a komáromi tavaszi vizafogásra legtöbbször a császári udvar is lejött. A vizafogásnak több módját és eszközét alkalmazták, melyek közül legrégebbi és talán leghatékonyabb a *szégye* volt, amikor a sekélyebb folyószakaszt keresztben elrekesztették a mederbe sűrűn vert cölöpökkel, mégpedig két sorban, egymástól ötven-száz méternyi távolságban. Az alulso kerítésen tág nyílást hagytak, majd éktelen zajkeltéssel, illetve a parton ágyúzással riasztották ki rejtékheleikről a vizákat, mintegy beterve őket a rekesztékbe, ahol csónakokról szigonnyal, nagyméretű vizahorgokkal fogták ki a menekülni nem tudó halakat. A rekesztéses halfogásnak varsávai kombinált változata is ismeretes volt. Ennél a kerítés nyílásán át menekülő halat nagyméretű vesszővarga ejtette fogságba. A komáromi halászok rendkívül erős szövésű ún. *vizaháló*t is használtak. A 90-100 öles hálóval egy-egy partszakaszt körülkerítették, és olykor több tucatnyi halász vonta ki a partra a súlyos zsákmányt, amihez gyakran kellett vágóhorgokat is igénybe venniük.

A leghíresebb vizahalászok a komáromi, gutai, ekecsi és nyárasdi halászok voltak. A halban gazdag Csallóközben a XVIII. század végén Bél Mátyás már ritka halként emlegette a vizát.⁹ Pedig egykor bőségesen jutott belőle kereskedésre is, szóva vagy füstölve szállították hajókon Bécsbe, a komáromi szekeresek pedig még Párizsba is rendszeresen fuvarozták. A legendás emlékezetű magyar vizák hírével növelte az a sajátosság, hogy az egykori Magyarország határán feljebb nem vonultak a Dunán. Az Aranykertnek nevezett Csallóköz hajdani ötszázkilencvenhét szigetén túl legfeljebb csak Pozsonyig merészkedtek. Így aztán már a középkori Bécs is magyar vizaimportra szorult.¹⁰

A múlt század közepétől meglehetősen ritka vendégnek számított a Dunán a viza. Eseményszámba ment, ha időnként egy-két példány hálóba akadt, vagy éppenséggel csak látták felbukkanni. Ezért többnyire feljegyezték vagy sokáig emlegették azt. Khín Antal nem sajnálta a fáradságot, hogy kereken egy évszázadnyi időből (1857-1957) negyven esetet derítsen fel a vizák dunai előfordulásáról. Ebből kettőnél maga is aktívan bekapcsolódott, megszerezve az elejtett állatok bőrét a múzeumnak. A Mezőgazdasági Múzeum halászati kiállításában látható vizák nemcsak egy rég letűnt sajátos foglalkozásnak állítanak emléket, hanem a Csallóköz kutatójának is, akinek ősei minden bizonnyal az egykori Aranykert vizahalászlai voltak.

Selmeczi Kovács Attila

A táj megjelenítése Szigetköz népdalaiban

A magyar népnek nincsenek szó szoros értelmében vett tájleíró dalai. De azért a táj, melyben él, gyakran meg-megjelenik dalszövegeiben. Egy vidék természeti szépségeiben általában az az ember szokott gyönyörködni, aki kirándulni megy oda. A magyar nép, kivált földművelő rétege nem kirándulni járt a tájba, hanem benne élve ott végezte nehéz munkáját. Ám érezte, hogy élete, sorsa összefonódik az őt körülvevő tájjal és szorosan kötődik hozzá. Így dalai valójában nem a természetet próbálták leírni, megrajzolni, hanem magát az embert, sorsának problémáit.

A magyar népdalnak egyik lényeges vonása egyetemessége. Mindenütt dalolják, ismerik, ahol magyarok élnek. Mégis az egyetemes magyar népdalkincsen belül beszélhetünk dialektusokról, bizonyos táji sajátosságokról. A táji sajátosság egyrészt a megőrzött dalok kiválasztásában, másrészt azok variálódásában mutatkozik. S vannak olyan általánosan elterjedt dalok is, melyekbe helységek, folyók, hegycsúcsok nevei is bele kerülnek. Ezekbe a dalokba ter-

⁹ *Bél Mátyás*: Komárom vármegye. Ford. Vilimszky László. Csallóközi Kiskönyvtár. Szerk. Koncsol László. Pozsony, 1996. 238. old.

¹⁰ *Zolnay* i.m. 99.

mészetesen mindenütt saját környezetük, lakóhelyük neveit éneklük bele az emberek. Ilyen értelemben beszélhetünk szigetközi népdalokról is.

Daloló Szigetköz című, 1995-ben immár második kiadását megért népdalgyűjteményemben a győrzámolyi Általános Iskola jóvoltából 323 olyan népdalt és mondókát adtunk közre, melyek ezen a tájon maradtak fenn és a folytonos használat alakító hatására századunk vége felé ebben a formában éltek, s kerültek lejegyzésre. E 323 dalból 53-at találhatunk, melyekben a táj, vagy annak egy-egy része is megjelenik. Ez a dalkincs közel egyhatod része.

Nem véletlen, hogy a szigetközi tájból az itt énekelte népdalok szövegeiben leggyakrabban a Duna fordul elő. Hiszen Szigetköz minden talpalatnyi földjét a Duna töltötte fel évmilliók alatt. Az itt élő emberek életmódjára, sőt bizonyos fokig történelmi sorsuk alakulására is igen nagy hatást gyakorolt ez a hatalmas folyó. Nem csoda, hogy még az 1970-es években is mintegy 20 szigetközi népdal szövegében fordult elő a Duna. Mérhettelen víztömege (itt a szigetközi dunaszakaszon másodpercenként több mint 6 millió liter víz folyik el) az igazi szerelem mérhetetlen erejére emlékeztette a szigetközi embert, mely kedveséért még a lehetetlen dolgok véghezvitelére is képessé teheti azt, akiben szerető szív lakozik.

*Rózsám a szemedért mit nem cselekednék?
Dunából a vizet kalánnal kimerném.
Annak a medréből igazgyöngyöt szednék,
Picike rózsámnak azzal kedveskednék. (B. E.)*

A Duna vize jelképezi azt a nagy akadályt is, mely néha az embert elválasztja attól, akit szeret.

*Túl a Dunán fehér kendő integet,
Gyere által kisangyalom, ha lehet!
– Át is mennék, de révész tyuhaj, nem visz át,
Így hát babám, nem ölelhetjük egymást. (B. E.)*

Nagy baj, ha nincs ladik a Dunán való átkelésre, de ha ez mégis sikerül, már meg lehet találni a kedveshez vezető utat. Ha ökreit itatja, a csengőszólás is segít odatalálni.

*Általmennék én a Dunán, nincs ladik,
De nem tudom, hogy a rózsám hol lakik?
Túl a Dunán az ökreit itatja,
Ide hallik Csákó, Szilaj harangja. (Oe. O.)*

A hajós is adhat útbaigazítást, de a kedves ablakában nyíló virágok is árulkodnak a lakásáról.

*Általmennék én a Dunán ladikon, ladikon de ladikon.
Meggkérdzeném én a hajóst, a hajóst, hol lakik a galambom?
– Ott lakik a városba, a harmadik utcába.
Fehér rózsá, kék nefelejcs, rezedá virít az ablakába. (B. E.)*

A Dunát említő dalok legnagyobb része a szerelmi líra csoportjába sorolható. Még ha látszólag a halászathoz kapcsolódik is szövegük, végső kicsengésük a szeretett kedves felé mutat, akit oly jó volna látni, megtalálni, elérni. Ahogyan a vízbe merített hálóba hal is kerül, hasonlóan reménykedhetik a halász abban, hogy párja is akad. Ez csendül ki a Halász, vadász, aranyász kezdetű népdal 2. verséből.

*Kimegyek a Dunára,
Beülök a ladikba.
Áztatom a hálómat,
Tán „valaki” ráakad. (T.L.)*

A Dunáról fúvó szél nemcsak a szegény embert éri mindig, hanem azért is válik olykor bánatjelképpé, mert a dalt éneklő ember elszakadt régen szeretője mellől, aki őt sírva keresi.

*Fújdogál a szél az Öregduna felől,
Elszakadtam régen a szeretőm mellől.
Anyám, édesanyám, engedjen elmennem,
Mert az édes rózsám sírva keres engem. (T.L.)*

A Zátyonyi Dunának is ugyan „sok hal van a vízbe”, kell a „kisangyalom” segítsége a kifogásához, de még ennél is fontosabb, hogy eközben magát a távollévő kedvest is láthassa a halász. „Bárcsak édes rózsám egyszer láthatnának!” – szól a népdal. (T.L.) Ha pedig a

A Rába, 1990. (Timaffy László felvétele)

*Duna mellé van egy karó leásva,
Ahhoz van a kis pejlovam pányvázva.
Pányvakötél hosszúra van eresztve,
Ne sírj babám, nem leszel elfelejtve...*

hangzik ki a dal végső sorából. (B.E.) „Túl a Dunán mandulafa tövébe” is azért „sír a kislány édesanyja ölébe”, mert szeretőjét katonának vitték, s ki tudja, hazajö-e, övé lesz-e valaha? Ezért van szívében akkora bánat, melyet akkor se lehetne leírni, ha a Tisza, Duna mind „tinta volna”. (B.E.)

Énekes gyermekjátékainkban is megjelenik a Duna. Igaz, már itt a Szigetközben elkopott szövegéből az a hiedelem, hogyha a „fehér liliumszál” a Duna vízében megmosakodik (főleg nagypéntek reggelén), akkor megszépül és könnyen talál párt magának. A Fehér liliumszál játékhöz fűződő hiedelemnek ezt a szépítő célzatú, rituális mosakodásra utaló szövegtörődékét csupán a burgenlandi Alsóőrön találtam meg ebben a játék végén elhangzó mondatban: „Szép legyél galambom, ha eljövök érted!”

A Duna még a felsőszigetközi gyermekek karácsonyi mendikálójában is szerepel a karácsonyi vacsorához ételt kínáló halával.

*Szent Jób, Szent Iván szárnyas angyalokkal.
Futnak, mennek Dunának, aranyhalat fogának,
Teszik, teszik, teszik, teszik tányérjukra.* (B.E.)

Szinte tragikus színezetet ölt a „lassú dunavíz”, melyen „gyorsan úszik a hajó”, hogy arra vigye a katonának besorozott legényt, „merre dörög az ágyú”. S a Dali Mári balladájában a szép fiatal leány gyászos koporsójává válik a Duna, melybe beleöli egy gyilkos molnár. Lanczendorfer Zsuzsanna kutatásai kiderítették, hogy valóban megtörtént esetet örökített meg ez a dal. Az idők folyamán mindössze hősnőjének neve fordult el, mert Deli Mári volt az igazi neve. Gyilkosának periratait, korabeli sajtóvisszhangját őrzik a levéltárak. Sőt a népi emlékezetben is él még e szörnyű gyilkosság emléke.

*Szegény Dali Mári de sokat szenvedett,
Mikor a ladikból a Dunába esett.*

*Jajgatott, jajgatott, senki se hallotta,
Szegény édesanyja csak aztán siratta.
Mefogózdott volna, ki is úszott volna,
De a kutya molnár visszatásította.
Újfalusi utca fel van koszorúzva,
Azon viszik szegény Dali Márit halva.
Elkisérsz-e rózsám temető sarkáig?
– Elkisérlek rózsám a sírod partjáig.
Megsiratsz-e rózsám egy pár ember előtt?
Megsiratlak rózsám egész világ előtt. (B.E.)*

A Duna a múlt század második felében történt szabályozása előtt gyakran öntötte el a Szigetközt. Ám az ember a természetnek ehhez a félelmetes elemi csapásához is alkalmazkodott. Még házat is úgy épített, hogy az árvíz össze ne döntse, ne csináljon benne helyrehozhatatlan kárt. Ezért aránylag kevés dalt énekel a szigetközi ember az árvízről. A Duna partján elaludt legény nem is árvíz pusztításától tart, hanem attól, hogyha kiönt a Duna, s

*Elviszi a szűröm, szűröm, a subámat,
Mivel takarom be a rózsámat? (B.E.)*

Szigetközben nemcsak a Duna, hanem még a kanálisok is okoznak olykor árvizet, mely még a „lányokat is mind” elviszi. De belőle minden legénynek a „magáét” kell kifognia, s „Ne szeresse egyik a másikáét!” (B.E.)

A víz különben természetes „útja” a szigetközi embernek.

Én vagyok a halászegény, én járok a víz tetején... énekl. (T.L.)

S a „szigetközi nádas berek” kitűnő búvóhelyet, életteret kínál az ott „termő” betyár gyerekeknek. (B.E.)

A víz után leggyakrabban a szigetközi erdők képe jelenik meg az itt énekelt népdalokban. Nem csoda, hiszen a vizek mellett az erdők határozzák meg legjobban a szigetközi táj sajátos arcát. A Duna ezen az alsószakasz jellegű részen állandóan rakja le óriási mennyiségű hordalékát. Míg a Duna elterelésével tönkre nem tették a szigetközi részét, évente 16 millió tonna hordalékot szállított rajta keresztül a folyó. Nem csoda, hogy ebből állandóan le is rakott. Zátonyokat épített, melyek aztán idővel ki is emelkedtek a vízből. Míg növényzet nem telepedett meg rajtuk, addig zátony volt a nevük. De ha már fák is nőttek rajtuk, s erdők díszlettek a hátukon, attól kezdve már szigetnek számítottak. Még falunévként is szerepel Szigetközben az erdő. Ott díszlik Feketeerdő község nevében.

Persze még a „szép kerek erdő” is a „ szép szigeti barna piros kislányt” juttatja eszébe az erdő kerülőjének.

*Erdő, erdő, de szép kerek erdő,
Közepébe vagyok szép szál gyenge vessző.
Én vagyok az, én vagyok az erdő kerülője,
Szép szigeti barna piros lánynak igaz, hű szeretője. (T.L.)*

Még az erdőben elveszett, és a „szolgabíró udvarába” behajtott ökreinél is drágább a pásztornak a „babája”.

*Ismerem az ökröm csengő szólásáról,
Megismerem babám ékes járásáról.
Nem adnám ökreim százezer forintért,
Nem adnám a babám széles e világér! (B.E.)*

A Ciglésben halászó legény magányosságában a madár énekét is búsnak hallja, hiszen úgy tudja, hogy még a szeretője is elhagyta. De ahogyan a tél elmúltával újra kizöldül a Saggyás, a sarjú erdő, úgy akad más is a hűtlen szerető után.

A fájó szívű legény is a zöld erdőbe megy hűtlen kedvese miatti bánatában.

*Lehajlok egy zöld erdőbe zokogva,
Fészket rakok egy kék nefelejcs bokorba. (T.L.)*

A kedvesétől tiltott legény fa szeretne lenni az erdőben, hogy tüzet rakjon belőle valaki, s eltűzelve azt a „betyár világot” melyben „nem hagyják szeretni” a babáját.

*De szeretnék sejhaj, fa lenni az erdőbe,
Ha valaki sejhaj, tüzet rakna belőlem.*

*Eltűzném sejahaj ezt a betyár világot,
Mert nem hagyják szeretni a babámat.* (B. E.)

Megjelenik Szigetköz népdalaiban a rét, ahol „sok ló” legel, s szénát is lehet kaszálni számukra a téli időszakra. Milyen öröm nézni a szépen zöldülő ásványi határt, meg a közepében legelő báránnyt. De még a zöld mezőben legelő kis bárány láttán is a „csinos kislányra” gondol a házasodni akaró legény, aki már varrja is számára a csipkés jegykendőt.

*Jaj, de szépen zöldel az ásványi határ.
Közepében legel egy kis bárány.
Közepében legel, legel egy kis bárány,
Jaj, de csinos kislány az ásványi kislány.
Kinek varrod babám azt a csipkés kendőt?
– Néked varrom, hűséges szeretőm.
Négy sarkába varrok szagos rozmaringot,
Közepébe babám, hogy szeretőd vagyok.* (Oe. O.)

Belekerül a szigetközi népdalokba az égen vándorló „sűrű, sötét felhő”, a „nyugovóra” készülő nap, a falu fölött ragyogó csillag, a vízen úszó vadkacsa, a levegőben éneklő pacsirta, vagy a határ a frissen szántott barázdával. Ott tündöklük bennük e páratlan szépségű táj. Ezt ugyan tönkre tudja tenni a meggondolatlan ember, de ahhoz még romboló, pusztító ereje is kevés, hogy a dalokba átmertődött, költészetté vált szigetközi tájat is megsemmisítse. Még az elpusztított természeti tájat is túléli a költészetté, dallá változott szigetközi táj.

Barsi Ernő

A dalok gyűjtői: B. E. = Barsi Ernő, Oe. O. = Oeller Ottó, T. L. = Dr. Timaffy László.

A Velencei-tó néprajza

A Velencei-tó néprajzi kutatásának nem kisebb tudománytörténeti előzménye van mint az, hogy Velencén kezdte el a magyar halászat kutatását 1883-ban Herman Ottó. A halban, nádban gazdag tó és az északi partján húzódó Velencei-hegység három fontos foglalkozást nyújtott a tóparti lakosság számára: a halászatot, a nádvágást és a szőlőművelést.

A Velencei-tó halászata a múlt század első felében még jelentéktelen volt. Az akkori szállítási viszonyok között a gyorsan romló halat távolabbi piacokra nem vihették. A fővárosi piacot a dunai és tiszai halászközök még bőven ellátták, s nekik lehetőségük volt a halat bárkában jórészt élve eljuttatni a fogyasztókhoz. Csak az 1860-as években kezdett érződni a XIX. századi folyamszabályozásokat követő halcsappanás. A változást a Velencei-tó halásza gyorsan felismerték. Ekkor már érdemes volt vizes hordókban Budapestre szállítani a kifogott halat, így fellendült a tó halászata.

A múlt század végén Hernan Ottó felkutatta a tóban használt halászszerszámokat: a varstát, a cérnahasználókat, a szigonyt. Utóbbi használatát – a halak megsebzése miatt – éppen az ő javaslatára tiltották be 1910-ben. A szigony eltiltása után a Velencei-tó halászaiknak nem volt olyan szerszáma, amivel a nádasokban, csapásokban a kis vízben dolgozhattak volna. Így 1912-ben három sukorói halász (Seffer Lőrinc, Seffer Ferenc és Kis József) a nyeles burító alapján új szerszámot készítettek, a zsákos tapogatót. Ennek egyik oldalára erősített hálóból készült zsákba jutottak a sekély vízben leborított halak. A zsákos tapogató még az 1910-es évek második felében valamennyi tó környéki faluban elterjedt.

A régi Velence közelebb esik a vízparthoz, mint a többi község. Itt a halászközök által lakott házsorok, közők egészen a tópartig értek. Ilyen volt az Alszezen három kis halászköz: a Tóbiró-köz, a Váradi-köz és a Kis-köz. A halászházak nagy része kétoszlatú: csupán szobából és konyhából áll. Természetesen nádtetősek, valamennyi melléképületük nádtető, s valamikor nádból volt a kerítésük is. A halászdudvarok képéhez hozzátartoztak a száradó háló, varsák, tapogatók is.